

Zijderoutes voor rietsuiker: De invloed van accijns op de uitvoer van rietsuiker uit Nederlands-Indië tussen 1888 en 1902

Daan van der Mark

Het belang van suiker in de wereldgeschiedenis is niet te ontkennen. In zijn recente werk: *The World of Sugar, How the Sweet Stuff Transformed Our Politics, Health and Environment over 2.000 years* laat Ulbe Bosma zien hoe groot de invloed is geweest van suiker op de wereld zoals wij deze tegenwoordig kennen. In de periode 1700-1800 vervijfvoudigde de suikerconsumptie in Europa.¹ Voor de suikerproducenten in Nederlands-Indië was deze groeiende behoefte van ongekend belang. In de achttiende eeuw was de Nederlandse kolonie achtergebleven in haar suikerproductie, maar door de stijgende vraag verplaatsten de innovaties uit de westelijke koloniën zich naar Nederlands-Indië.² In de westelijke koloniën waren de suikerplantages veranderd in grote suikerfabrieken. De productie vond plaats aan de hand van nieuwe installaties, aangedreven door stoommachines en gepaard met drukketels. Deze innovaties in de productie stonden tegenover voornamelijk handarbeid in Nederlands-Indië.³ Door middel van de overgebrachte innovaties steeg de suikerproductie in Nederlands-Indië tussen 1800 en 1850 van 3.700 naar 102.000 ton.⁴ Het product werd hiermee één van de belangrijkste exportproducten van de kolonie. Toen aan het eind van de negentiende eeuw de Grote Depressie een wereldwijde landbouwcrisis inluidde, had dit ook ingrijpende gevolgen voor de suikerproducenten in Nederlands-Indië.⁵ Tussen 1873 en 1896 namen veel Europese landen

¹ B. Funnekotter, 'Suiker: de gruwelijke geschiedenis van het zoete goedje', *NRC* (27 & 28 mei 2023) W4/5.

² M. Leidelmeijer, *Van suikermolen tot grootbedrijf: technische vernieuwing in de Java suikerindustrie in de negentiende eeuw* (Eindhoven 1997) 18-23.

³ *Ibidem*.

⁴ U. Bosma en J. Curry-Machado, 'Two Islands, One Commodity: Cuba, Java and the Global Sugar Trade (1790-1930)', *West Indian Guide* 86.3 (2012) 237-262: 238.

⁵ B. Forster, 'A Conjunction of Interests: Business, Politics, and Tariffs 1825-1879' in: Mel Watkins en Leo Pantich ed., *The State and Economic Life* (1986) 3-5. Tussen 1873 en 1896 traden er wereldwijd enorme prijsdalingen op van landbouwgoederen. Dit werd met name veroorzaakt door de overspoeling van de markt. Deze ontwikkeling zorgde voor een crisissituatie voor de volledige landbouwsector.

protectionistische maatregelen om de binnenlands geproduceerde bietsuiker tegen deze crisis te beschermen.⁶ Door deze maatregelen ontstond er een conflict over de accijns over suiker tussen de koloniale grootmachten Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, maar ook de Verenigde Staten mengden zich in dit conflict. Elke staat probeerde de binnenlandse productie te beschermen door hoge in- en uitvoertarieven in te stellen. De heffingssystemen die hiervoor werden gebruikt waren ongunstig ingericht voor de rietsuiker uit Nederlands-Indië. De Europees geproduceerde bietsuiker kon hierdoor een stuk goedkoper ingekocht worden dan de dure rietsuiker uit Nederlands-Indië. Als gevolg hiervan raakte de markt overspoeld met Europees geproduceerde bietsuiker waardoor de prijs van suiker volledig in elkaar stortte. De prijs van suiker bereikte zelfs een dusdanig dieptepunt dat er vanaf 1883 over de ‘Suikercrisis’ geschreven werd. Het werd zo goed als onmogelijk voor de suikerproducten uit Nederlands-Indië om hun product met winst af te zetten in Europa. De politici in Nederland kwamen voor een uitdaging te staan: zij moesten de binnenlandse productie afwegen tegenover de suikerproductie van de veel grotere kolonie. Dit debat leidde ertoe dat, in tegenstelling tot veel Europese staten, de uitvoerrechten op suiker compleet werden opgeheven door de Nederlandse overheid in 1898.⁷

In de historiografie zijn met name de vergelijkingen tussen de suikerproductie in Nederlands-Indië en de westelijke koloniën in de Amerika’s besproken om het belang van suiker in de geschiedenis aan te tonen. De invloed van suikerproductie binnen het cultuurstelsel en de slavernij was hierbij van groot belang. Hier stopte de invloed van suiker echter niet. De tariefwijzigingen uit de negentiende eeuw zijn veelal besproken met betrekking tot de effecten op de bietsuiker. In de historiografie is er echter nog een lacune betreffende de effecten van de tarieven op de suikerproducenten in Nederlands-Indië. In een tijd waarin de integratie van koloniën voornamelijk toenam door groeiend imperialisme, is het opvallend dat de suikerproducenten in Nederlands-Indië besloten een andere positie in te nemen. Zij richtten zich namelijk op markten buiten de koloniale machten.⁸ Ook binnen het historische debat rondom *The Great Divergence* speelt suiker een rol. In één van de toonaangevende boeken over de verschillen tussen

⁶ B. Forster, ‘A Conjunction of Interests’, 3-5.

⁷ S.A., ‘Handelskroniek’, *De Economist* 47.1 (1898) 71-80: 79-80.

⁸ M. Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme Koloniën en buitenlandse politiek 1870-1902* (Utrecht 1985) 7-8.

Oost en West, *Escaping Poverty*, stelt Peer Vries dat er net als in Europa een consumptiestijging te herkennen was in China. De luxegoederen, die de Chinese elite aanschafte, werden in China geproduceerd. Zo ook de suiker. De elite kocht lokaal in en van import was nauwelijks sprake.⁹ Toch ziet men aan het begin van de twintigste eeuw een verschuiving richting de Chinese markt, in een periode waarin *The Great Divergence*, door ingrijpende industrialisatie in Europa, alleen maar groter werd. Het doel van dit artikel is dan ook om te verklaren waarom de rietsuikerproducenten in Nederlands-Indië zich aan het begin van de twintigste eeuw begonnen te richten op productie voor de Aziatische markt en dan met name voor China.

Om deze verschuiving te verklaren zal de staat van de suikerproductie in Nederlands-Indië eerst toegelicht worden. Hierop een analyse volgt over de ongelijkheid tegenover de Europese beetsuikerproducenten. Verder zal het effect van accijnswijzigingen op de suikeruitvoer van Nederlands-Indië toegelicht worden aan de hand van de casus van de Verenigde Staten. Hierna volgt een analyse van de verschuiving die binnen de Nederlandse politiek plaatsvond, welke leidde tot de afschaffing van de tarieven op de suiker en zelfs financiële steun voor suikerproducenten in Nederlands-Indië. Deze ontwikkeling leidde uiteindelijk tot de creatie van de Java-China-Japan lijn door de Nederlandse staat in 1902. Om tot deze conclusie te komen zullen er stukken gebruikt worden uit *De Economist*, het archief van de Nederlandsche Handels Maatschappij (NHM) en met name het *Archief voor de suikerindustrie in Nederlandsch-Indië*.¹⁰

Nederlands-Indië aan het einde van de negentiende eeuw

De bietsuikerindustrie had zich als grote leverancier van ruwe suiker getoond aan het einde van de negentiende eeuw, maar dit betekende zeker niet het einde van de rietsuikerindustrie in Nederlands-Indië. Nederlands-Indië kende een aantal grote exportproducten waarvan suiker, koffie en tabak een

⁹ P.H.H. Vries, *Escaping poverty: the origins of modern economic growth* (Göttingen 2013) 232-233.

¹⁰ NL-HaNA, NHM, 2.20.01 inv nr: 5291, 7936, 15247, 15248 en 9210. De stukken van *De Economist* zijn allemaal te vinden in de online catalogus van de Universiteitsbibliotheek Leiden. *Het Archief voor de suikerindustrie in Nederlandsch-Indië* bestaat uit meerdere bundels die te vinden zijn in de catalogus van de Universiteitsbibliotheek Leiden.

belangrijk onderdeel uitmaakten. De koffieproductie had zich bijna volledig gericht op de Nederlandse markt en het was dan ook het doel om de koffie zoveel mogelijk af te zetten binnen Nederland. Dit is terug te zien in de uitvoercijfers, gepubliceerd in *De Economist* van 1891. De totale koffieproductie van Nederlands-Indië bedroeg in 1890 15.642.600 kilogram, in hetzelfde jaar voerde de kolonie 10.664.000 kilogram koffie uit naar Nederland.¹¹ Het is dus duidelijk dat de koffieproductie in Nederlands-Indië gericht was op de Nederlandse afzetmarkt. Wanneer we de situatie van de tabaksproductie bekijken, vallen er opnieuw zaken op. De tabaksproductie voor uitvoer ziet namelijk een groei aan het einde van diezelfde periode. Haar totale productie ging van 9.610.000 kilogram in 1886 naar 15.886.000 kilogram in 1890. De uitvoer van deze tabak ging volledig naar de Nederlandse afzetmarkt.¹² Deze groei was ook in een andere sector te herkennen. Na de suikercrisis had de rietsuikerindustrie in Nederlands-Indië haar eerdere groei weer opgepakt. In 1890 was zij dan ook nog steeds de grootste sector binnen de kolonie. De suikerproducenten in Nederlands-Indië hadden hun strategie moeten aanpassen na de overname van hun Europese afzetmarkt door bietsuikerproducenten. De opkomst van deze nieuwe suikersoort bood de rietsuikerproducenten ook nieuwe kansen. Door de fabrieksmatige productie van ruwe suiker, die zich in Europa had ontwikkeld, waren er nieuwe technieken beschikbaar gekomen om te innoveren binnen de rietsuikerproductie.¹³ Deze ontwikkeling was eerder ook te herkennen aan de overname van verschillende productietechnieken vanuit de westelijke koloniën. In de jaren negentig van de negentiende eeuw vond er opnieuw een periode van innovatie plaats in Nederlands-Indië. De productie van ruwe suiker in Nederlands-Indië nam in deze tijd meer industriële vormen aan dan voorheen. Eén van de grote redenen waardoor de rietsuikerindustrie in Nederlands-Indië kon blijven bestaan kwam voort uit de introductie van nieuwe technieken relatief die makkelijk verliep. Veel productietechnieken die nodig waren voor deze industriële productie waren

¹¹ N.P. van den Berg, 'De Handel van Java in 1890 en vorige jaren', *De Economist* 40 (1891) 389-411: 395-397.

¹² *Ibidem*, 399-400.

¹³ G. Roger Knight, 'The sugar industry of colonial Java and its global trajectory', *South East Asia Research* 8.3 (2000) 213-238: 227-228; M. Leidelmeijer, *Van suikermolen tot grootbedrijf: technische vernieuwing in de Java-suikerindustrie in de negentiende eeuw* (Eindhoven 1997) 324-325.

namelijk al geïntroduceerd aan het begin van de negentiende eeuw.¹⁴ In de periode waarin de bietsuikerindustrie was opgekomen, had zich een nieuwe ontwikkeling getoond in Nederlands-Indië.

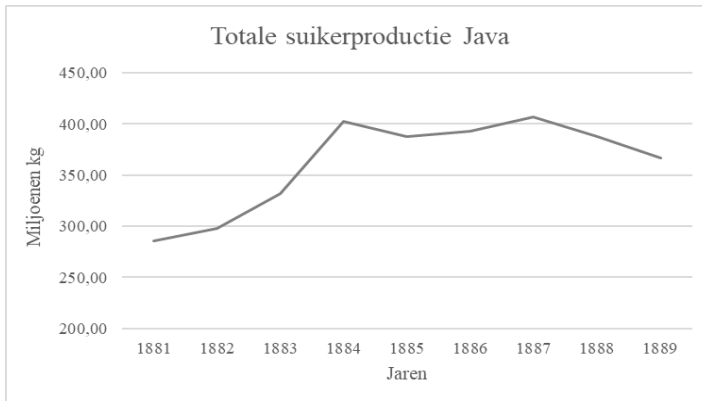


Fig. 1: Totalen van de suikerproductie op Java tussen 1881 en 1889 in miljoenen kilogrammen. Bron: Van den Berg, 'De Handel van Java in 1890 en vorige jaren', 392.

De rietsuikerproducenten hadden dusdanig veel ervaring opgedaan in de afgelopen eeuwen dat de suikerplantages zich ontwikkelden tot werkelijke kenniscentra voor suikerverbouw. ¹⁵ Deze kenniscentra experimenteerden in productietechnieken en daarnaast hadden de rietsuikerproducenten al eerder ontwikkelde technologieën weten op te nemen binnen hun bestaande productieproces. Hierdoor werden nieuwe vacuüminstallaties vanuit de bietsuikerindustrie ook overgenomen in de productieprocessen van de rietsuiker.

Na de suikercrisis in 1883 was er dus toch een toename te zien in de suikerproductie van Nederlands-Indië. De grafiek (figuur 1) laat zien hoe in de jaren 1881 tot 1884 er een sterke stijging plaatsvond in de suikerproductie op Java. De technologische vernieuwingen hadden hun vruchten afgeworpen. De stijgende productie is opvallend en lijkt zelfs tegenstrijdig tegenover wat

¹⁴ Voor de ontwikkeling van het Javaanse rietsuikerbedrijf zie: Leidelmeijer, *Van suikermolen tot grootbedrijf*, 231-257.

¹⁵ Voor de ontwikkeling van het Javaanse rietsuikerbedrijf zie: Leidelmeijer, *Van suikermolen tot grootbedrijf*, 237-242.

er eerder in dit onderzoek naar voren is gekomen. De afzetmarkt in Europa was namelijk overgenomen door de bietsuikerproducenten en de binnenlandse consumptie bedroeg slechts 4.464.000 kilogram.¹⁶ De gestegen productie moest haar afzet dus op een andere locatie vinden.

Nieuwe handelspartners

Nadat de Europese markt nagenoeg verdween voor de suikerproducenten van Nederlands-Indië, was het noodzakelijk om de afzetmarkt elders te vinden. De banden die hiervoor aangehaald konden worden, waren in de eeuwen hiervoor al aangelegd en onderhouden. Met name de relatie met Brits-Indië zou hiervoor van enorm belang zijn, aangezien zij een nieuwe markt voor de rietsuiker uit Nederlands-Indië opende: Azië. De Britse kolonie had namelijk door middel van de opiumhandel een enorme invloed verworven in het vasteland van Azië. Voornamelijk de Chinese markt was een grote afnemer van goederen uit Brits-Indië.¹⁷ In de jaren voor de suikercrisis zag de uitvoer richting Azië nauwelijks aantallen, maar de vraag vanuit het continent nam in het laatste decennium van de negentiende eeuw enorm toe.

De mogelijkheid tot een nieuwe afzetmarkt bleef niet onopgemerkt. In 1890 verscheen het stuk 'Invoer van Javasuiker in China' in *De Economist*. In het stuk werd gesteld dat de suikerproducenten op Java zich snel op deze markt moesten richten.¹⁸ Handel met delen van China betreffende suiker bestond al langer, maar deze besloeg vooral bruinere soorten suiker, omdat deze goedkoper waren. De suiker uit Nederlands-Indië was zeer helder en wit van aard. Dit uitte zich ook in de manier waarop de accijnzen minder gunstig waren voor haar positie tegenover de bietsuiker, aangezien over heldere suiker een hogere accijns werd geheven. Het stuk stelde dat er een nieuwe markt was opgekomen in het noorden van China en dan met name in de stad Shanghai. Er was via de Canton-gilden (in het modern Guangzhou) een ingang, aangezien zij de complete aanvoer van suiker voor het noorden van het land voorzagen.¹⁹ Het stuk was opgesteld door de Consulaat-Generaal te Shanghai en hij adviseerde het volgende: een delegatie vanuit de Nederlands-

¹⁶ Van den Berg, 'De Handel van Java in 1890 en vorige jaren', 392.

¹⁷ Vries, *Escaping poverty*, 232.

¹⁸ S.A., 'Invoer van Javasuiker in China', *De Economist* 40 (1891) 451-452.

¹⁹ S.A., 'Invoer van Javasuiker in China', 451-452.

Indische suikerproducenten moest zich een jaar lang gaan inzetten binnen de kringen van deze gilden. Aan de hand van hun eisen en met name de wensen over de gewilde suiker, zou er een nieuwe toevoer aan suiker op gang kunnen komen. Hiervoor werd er slechts één grote hindernis opgesteld: de aanlevering van de suiker, aangezien de Nederlandse scheepsmaatschappijen zich al in zwaar weer bevonden en geen mislukte projecten konden veroorloven. Het was noodzakelijk om eerst een nieuwe handelingspositie op te stellen en suiker te leveren aan Singapore zodat daarna de weg richting China openlag voor directe scheepvaart.²⁰ De wensen van de Consulaat-Generaal te Shanghai vonden vrijwel direct gehoor doordat er zich in de jaren negentig van de negentiende eeuw een grote verandering voordeed binnen de uitvoer van suiker vanuit Nederlands-Indië. De totale suikerproductie had haar hogere niveau vanaf 1884 relatief goed vastgehouden en er was dan ook ruimte voor de suikerproducenten om hun suiker uit te voeren naar nieuwe locaties.

Stijgende uitvoercijfers

De uitvoer naar Europa bedroeg in 1889 202.802.000 kilogram, maar nam in 1890 met 36.890.000 kilogram af naar een totaal van 165.912.000 kilogram.²¹ Een daling van 18,19 procent, terwijl in dat jaar de totale uitvoer van suiker steeg met 5,01 procent.²² De uitvoer die verdween richting Europa had haar nieuwe afzetmarkt gevonden in de Aziatische markt. De uitvoer richting deze markt steeg van 1889 tot 1890 namelijk met 37.696.000 kilogram van 67.456.000 naar 105.152.000 kilogram.²³ Het is aannemelijk dat de stijging richting de Aziatische markt voortkwam uit de afzet richting de Europese markt. Deze uitvoer bewoog zich met name richting drie afzetmarkten: China, Singapore en Brits-Indië. Deze hoeveelheden zijn met name tekenend wanneer men kijkt naar de uitvoercijfers van tien jaar eerder. In het jaar 1880 besloeg de uitvoer vanuit Java naar Azië slechts 7.378.000 kilogram, waarvan bijna de helft van dit cijfer richting Perzië besloeg.²⁴ De stijging tussen 1889 en 1890 was dus gigantisch. De suikerhandelaren moesten een positie

²⁰ S.A., 'Invoer van Javasuiker in China', 451-452.

²¹ Van den Berg, 'De Handel van Java in 1890 en vorige jaren', 393.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

verwerven in Singapore om de Chinese markt te kunnen bereiken. Dit was een boodschap die voornamelijk klonk vanuit Heldring. Heldring was een van de grote namen in de scheepsvaart en de belangen van de uitvoerstijging waren groot voor deze sector, doordat het transport van suiker over zee plaatsvond. Samen met andere eigenaren van scheepsvaartbedrijven poogde Heldring om de suikerhandelaren een positie te laten verwerven in Singapore.²⁵ Een poging daartoe is direct te herkennen in de uitvoerstijging richting Singapore tussen 1889 en 1890. De uitvoer steeg in dit jaar namelijk met 13.144.000 kilogram van 11.532.000 naar 24.676.000 kilogram. Volgens de vermelding in *De Economist* was deze uitvoer ook bestemd voor andere markten in Azië en daarmee werd de handel richting Singapore ook gebruikt als doorgeefluik naar andere bestemmingen in Azië. De pogingen om de Chinese markt te bereiken wierpen in deze eerste jaren ook al direct hun vruchten af aangezien er ook sprake was van een sterke stijging van de suikeruitvoer richting China. Van de totale stijging van 37.696.000 kilogram ging ruim de helft richting de Chinese markt. De uitvoer richting China steeg namelijk van 55.924.000 naar 77.376.000 kilogram.²⁶ Het aandeel van de Chinese afzetmarkt in de suikeruitvoer van Nederlands-Indië was dus sterk toegenomen aan het einde van de jaren tachtig van de negentiende eeuw.

Het McKinley tarief

Eén van de gebieden waar de suikerproducenten uit Nederlands-Indië nauwelijks voet aan de grond hadden gekregen in de negentiende eeuw was Amerika. De markt, voornamelijk bestaand uit de Verenigde Staten, was al voor lange tijd verzadigd door een van de grootste internationale leveranciers van suiker naast de deur te hebben, namelijk Cuba. Het eiland produceerde al lange tijd suiker en deed dit met name voor de internationale markt.²⁷ Als gevolg speelde de afzet naar Amerika nauwelijks een rol in de uitvoercijfers van Nederlands-Indië aan het einde van de negentiende eeuw.²⁸ In tegenstelling tot wat men destijds had verwacht zou de uitvoer van suiker naar

²⁵ NL-HaNA, NHM, 2.20.01 inv nr. 9210 De Suiker-accijns door B. Heldring uitgesproken op de Vergadering der Vereeniging voor Statistiek Den Haag 19 april 1884, 9.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Bosma, 'The Sugar Plantation in India and Indonesia', 171-172.

²⁸ Van den Berg, 'De Handel van Java in 1890 en vorige jaren', 394.

Amerika in het laatste decennium van de negentiende eeuw een grote groei doormaken. Deze groei kwam voort uit accijnswijzigingen waardoor de Nederlandse politici aan het denken werden gezet.

De Verenigde Staten hadden zich relatief moeizaam opgesteld wanneer het aankwam op het optekenen van internationale verdragen over de in- en uitvoerrechten van suiker. Dit was ook te zien bij de onderhandelingen tijdens de suikercongressen. Het is dan ook niet raar dat de Verenigde Staten hier in 1890 een eigen wet met haar eigen bepalingen vooropstelde. De zogenaamde ‘Tariff Act of 1890’ werd opgesteld in het Amerikaanse parlement onder toezien oog van de destijds senator en later president William McKinley. Het McKinley tarief ging vanaf oktober 1890 in en zorgde voor grote veranderingen binnen de import- en exportmarkt van de Verenigde Staten. De wet had voornamelijk als doel om de binnenlandse fabrikanten in verschillende sectoren te beschermen tegen concurrentie vanuit het buitenland.²⁹ Voor veel goederen betekende de wet dan ook een stijging in de tarieven op het product. Enkele producten kregen daartegenover te maken met een afname in tarieven of zelfs een complete afschaffing van de gestelde tarieven op het product. Een afschaffing van de tarieven had als voornaamste doel om andere landen te dwingen in een afschaffing van dezelfde tarieven. Daarop zou dit ervoor zorgen dat de import van Amerikaanse producten in deze landen zou toenemen.³⁰ Deze houding toonde zich ook later tijdens de overleggen van het suikercongres in Londen waarbij de Verenigde Staten zich sterk opstelden voor een afschaffing van de rechten op suiker in een situatie waarbij ieder land dit tegelijk zou doen. Het McKinley tarief zorgde ervoor dat de tarieven op suiker verdwenen. Hiermee was het voor producenten uit Nederlands-Indië een stuk interessanter om hun suiker uit te voeren naar de Verenigde Staten.

Vanaf het ingaan van de wet in 1890 ziet men deze interesse dan ook terug in de uitvoercijfers van Nederlands-Indië richting de Verenigde Staten. Voor de komende statistieken zal er gebruik gemaakt worden van een andere bron dan de voorgaande afkomstig uit *De Economist*. Deze statistieken waren veelal opgemaakt door de Handelsvereniging te Batavia, maar in de stukken van *De Economist* stopt de vermelding van de uitvoercijfers richting Amerika vanaf 1891. Om de betrouwbaarheid van de cijfers te waarborgen en

²⁹ M.W. Palen, ‘Protection, Federation and Union: The Global Impact of the McKinley Tariff upon the British Empire, 1890-94’, *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 38.3 (2010) 395-418: 397-398.

³⁰ Palen, ‘Protection, Federation and Union’, 399-400.

daarnaast foutieve overlap te voorkomen zullen voorts de statistieken gebruikt worden die afkomstig zijn uit het *Archief voor de suikerindustrie in Nederlandsch-Indië*. Deze cijfers waren eveneens opgesteld door de Handelsvereniging in Batavia, maar gaan verder door in de tijd, waardoor zij bruikbaar zijn. Na de instelling van de McKinley tarieven steeg de uitvoer van suiker uit Nederlands-Indië naar Amerika met 25.225.444 kilogram, namelijk van 58.280.000 naar 83.505.444 kilogram.³¹ Deze stijging was volgens de stukken uit *De Economist* te verklaren aan de hand van de nieuwe McKinley tarieven. In de jaren die hierop volgden zou de ingevoerde hoeveelheid fluctueren, maar in 1893 zou een unieke omstandigheid voor een nog sterkere stijging zorgen.

De positie van de Indische suikerproducenten richting de Amerikaanse markt had zich snel verbeterd door de invoering van de McKinley tarieven en de eerder ingezette stijging zou zich dan ook doorzetten in 1892. De uitvoer tussen Nederlands-Indië en Amerika bedroeg toen 99.560.654 kilogram.³² Deze sterke positie mocht helaas niet aanhouden doordat het eerdergenoemde McKinley tarief enkele wijzigingen te verduren kreeg. De Amerikaanse producenten hadden namelijk geen positieve gevolgen gekend van het tarief, met name met betrekking op de suiker en daarmee was het noodzakelijk in de ogen van de Amerikaanse overheid om nieuwe tarieven in te stellen op de invoer van buitenlands suiker.³³ De manier waarop deze heffing plaatsvond, kwam in de vorm van *Ad valorem* oftewel op basis van de totale hoeveelheid van een bepaald ingevoerd product.³⁴ Als gevolg ziet men ook een stapsgewijze daling in de uitvoercijfers van Nederlands-Indië naar Amerika. Waar deze tussen 1894 en 1895 nog 138.523.438 kilogram bedroeg, daalde deze in het jaar daarop verder naar 114.141.628 kilogram.³⁵ Het McKinley tarief had laten zien dat positief beleid richting de suikerproducenten in Nederlands-Indië ervoor zou kunnen zorgen dat de productie en uitvoer kon stijgen. Dit trok de aandacht van de Nederlandse staat die, na het suikercongres van 1888, haar beleid over de Javasuiker veranderde. De hoeveelheid waarmee de uitvoer naar Amerika daalde kwam weer binnen in Europa. De komst van een nieuwe afzetmarkt in de vorm van

³¹ Algemeen Syndicaat van Suikerfabricanten op Java (Soerabaja), *Archief voor de Java-Suikerindustrie* 1893:1 (1893) 120.

³² Ibidem.

³³ S.A. 'Handelskroniek', *De Economist* 43.2 (1894) 610-619: 610-611.

³⁴ Ibidem, 614.

³⁵ Algemeen Syndicaat, *Archief voor de Java-Suikerindustrie* 1894:2 (1896) 789.

Japan zou ervoor zorgen dat de suikerproducten in Nederlands-Indië hun groei echter wel door konden zetten. Hun focus kwam te liggen op de Aziatische markt.

Een doorbraak in China

Gedurende de jaren '90 van de negentiende eeuw werden de motivaties doorgezet om de Chinese markt te betreden. De stijging, die tussen 1880 en 1890 had plaatsgevonden, zette door in de daaropvolgende jaren. Wanneer de cijfers van de Handelsvereniging in Batavia tussen 1890 en 1893 vergeleken worden vallen een aantal zaken op. De Europese markt was inmiddels verwickeld geraakt in een debat over de in- en uitvoerrechten, maar hierover volgde geen duidelijke overeenstemming. Vanwege de onstuimigheden op de internationale markt is dan ook een verandering in de bestemmingen te herkennen van Javasuiker. Hierbij valt met name de stijging richting de Chinese afzetmarkt op. Waar deze in 1890 nog 77.376.000 kilogram bedroeg, zou deze in de drie jaren daarop stijgen naar een totale hoogte van 104.588.234 kilogram.³⁶ Het lijkt dan ook duidelijk dat de doorbraak, die volgens Heldring nodig was voor het levensbehoud van de suikerproducenten van Nederlands-Indië, definitief in gang was gezet. Daarnaast zou in dezelfde periode de uitvoer richting Europa afnemen van 192.048.658 kilogram naar 150.126.118 kilogram.³⁷ De stijging richting China bleef zich doorzetten in de periode daarna, maar in verband met nieuwe productiemethoden zouden de algehele uitvoercijfers van Nederlands-Indië ook sterk toenemen. Dit was ook gunstig voor de Europese markt, die van 1895 tot 1896 een plotselinge terugkeer ziet als hoogste afnemer van Javasuiker met ruim 297,6 miljoen kilogram.³⁸ Deze cijfers waren tekenend en daarmee verliet de discussie rondom het belang van de Aziatische markt de pagina's van *De Economist* en verplaatste zich naar de Tweede Kamer. Na het succes in de Verenigde Staten begon zelfs steun te ontstaan voor een verplaatsing richting de Aziatische markt.

Als gevolg van de suikercongressen in de jaren tachtig kwam het onderwerp terecht op de politieke agenda. In de congressen stond de discussie rondom de accijns op suiker centraal. De grootste suiker-

³⁶ Algemeen Syndicaat, *Archief voor de Java-Suikerindustrie* 1893:1 (1893) 120.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

producerende landen kwamen samen om hun tarieven en subsidies voor voornamelijk bietsuikerproducenten te bespreken.³⁹ Dit leidde ertoe dat subsidies voor de suikerproducenten in Nederlands-Indië ook een onderwerp werden van discussie binnen de Nederlandse politiek.⁴⁰ Deze subsidies waren in hun eerste dagen een stuk kleiner dan de subsidies die tegelijkertijd op het Europese continent naar de beetsuiker fabrikanten gingen.⁴¹ Toch laten de subsidies zien dat de Nederlandse staat zich actief ging inzetten om de markt van China en mogelijk andere Aziatische landen te betreden. De staat stelde voor dat er een analyse moest volgen in hoeverre particuliere ondernemers in staat waren om zelf een onderneming op te zetten voor een mogelijke scheepslijn tussen China en Java. In 1896 vond dit project plaats en vonden er elf vrachtreizen plaats richting China. De resultaten vielen echter tegen en de reizen zorgden tezamen voor een verlies van 163.000 gulden.⁴² De uitvoercijfers richting China liepen in deze tijd dan ook terug van 142.725.054 kilogram in het jaar 1895-96 naar 102.460.704 kilogram in het jaar 1896-97.⁴³ Het had een logische reden kunnen zijn voor de Nederlandse staat om zich op dit punt terug te trekken uit het project, maar in de ontwikkelingen was er één grote factor die ervoor zorgde dat een eerder struikelblok verdween. Vanaf 1896 werd de handel met een opkomende afzetmarkt namelijk in gang gezet. Vanaf het jaar 1896 tot 1897 was plotseling de vermelding van Japan te herkennen in de uitvoercijfers van de Javasuiker in het *Archief voor de suikerindustrie in Nederlandsch-Indië*.⁴⁴ Vanuit deze ontwikkeling oordeelden dan ook de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën dat er subsidies opgesteld moesten worden om het ontstaan van een scheepslijn mogelijk te maken.⁴⁵

In de periode tussen 1896 en 1902 werden de mogelijkheden van een Japanse afzetmarkt duidelijker. De afschepingen vanuit Nederlands-Indië richting Japan namen in deze periode toe van 264.244 kilogram in 1896/97

³⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM), nummer toegang 2.20.01, inventarisnummer 5291(Hierna: NL-HaNA, NHM, 2.20.01 inv nr....) *Algemene vergadering van Indisch genootschap 11 maart 1884*, 87.

⁴⁰ M. Mees, 'De Suikerwet', *De Economist* 45.1 (1896) 255-263: 257.

⁴¹ S.A. 'Gesubsidieerde stoomvaartlijn Java, China, Japan. – Rijnvaart 1901. – Duitse spoorwegpolitiek', *De Economist* 51.1 (1902) 327-336: 327-329.

⁴² *Ibidem*, 328.

⁴³ Algemeen Syndicaat, *Archief voor de Java-Suikerindustrie* 1898:2 (1898) 620.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ S.A. 'Gesubsidieerde stoomvaartlijn Java, China, Japan', 328.

naar 52.183.168 kilogram in 1902.⁴⁶ In vergelijking met acht jaar ervoor, waarbij de cijfers richting een Japanse haven überhaupt niet in de afschepingen vanuit Nederlands-Indië voorkwamen, was het aantal van 52.447.412 kilogram een gigantische ontwikkeling. Naast de stijging van de afzet richting Japan, steeg ook de afzet richting de Chinese markt opnieuw in deze periode. Het totaal aan Javasuiker afschepingen richting China bedroeg in het jaar 1901/02 191.553.154 kilogram.⁴⁷ De Nederlandse staat begon op dit punt duidelijk overwegingen te maken over waar haar financiën beter besteed konden worden. Anderzijds probeerde zij gedurende het einde van de negentiende eeuw haar binnenlandse suikerindustrie te ondersteunen, maar haar positie tegenover de Europese concurrenten Duitsland en Oostenrijk was verwaarloosbaar. Eerder is al gesteld dat de positie van de Javasuiker binnen de totale suikerindustrie van Nederland dusdanig was, dat haar keuzes eigenlijk voornamelijk met deze industrie in het achterhoofd gemaakt moesten worden. De marginale positie van Nederland in deze tijd blijkt ook duidelijk in de uitvoercijfers van de Javasuiker richting Nederland in 1901/02. In dit jaar bedroeg de uitvoer richting Nederland slechts 1.027.030 kilogram. Het was dan ook nodig dat de Nederlandse staat zich actief ging mengen in de groei van een Aziatische afzetmarkt voor haar Javasuiker.

Deze richting werd daadwerkelijk ingeslagen rond 1902 met het idee van de Java-China-Japan lijn. Vanuit de staat zouden er grote subsidies beschikbaar komen voor de ondernemers die deze lijn zouden gaan bezetten. In de eerste vijf jaren zou deze subsidie 300.000 gulden bedragen per jaar en daarop zou de staat garant staan voor de mogelijke overname van stoomschepen mocht dit nodig zijn.⁴⁸ Vanaf 1902 zou de Java-China-Japan lijn jaarlijks dertien reizen gaan maken onder Nederlandse vlag. De tussenstops zouden driemaal in Indië zijn, tweemaal in China en tot slot zouden er twee stops zijn in Japan. De staat zou onderdeel van deze lijn blijven door een deel van de winst te krijgen wanneer deze hoger dan vijf procent over het gegeven kapitaal bedroeg.⁴⁹ Vanaf dit moment zou de Nederlandse staat deze lijn actief onderhouden en haar vloot samen met nieuwe locaties uitbreiden. Met de komst van de Java-China-Japan lijn werd het voor de suikerproducenten van Nederlands-Indië veel makkelijker en

⁴⁶ Algemeen Syndicaat, *Archief voor de Java-Suikerindustrie* 1898:2 (1898) 620.

⁴⁷ Algemeen Syndicaat, *Archief voor de Java-Suikerindustrie*, 1903:2 (1903) 718.

⁴⁸ S.A. 'Gesubsidieerde stoomvaartlijn Java, China, Japan', 327.

⁴⁹ *Ibidem*.

zelfs gesubsidieerd om aan Azië te leveren. Gedurende de negentiende eeuw hadden de suikerproducenten in Nederlands-Indië meermaals geprobeerd om hun afzetmarkt in het vasteland Europa terug te krijgen. Met de nieuwe instelling van de Nederlandse overheid was de focus op Europe verplaatst. Het tijdperk waarin de suikerproducenten in Nederlands-Indië met oog voor de Europese markt produceerden was dan ook met zekerheid ten einde.